

A kánon felé(?)

(Az irodalmi emlékezés bejárat és bejárando útjai Zalában)

Talán semmi meglepő nincs abban, hogy minden település, megye, ország, sőt nemzet büszke a kulturális arculatát, szellemiségét meghatározó írókra, költőkre, esetleg irodalomtudósokra. Kivéve, ha olyan értékeket képviselt, jelenített meg műveiben, melyek az adott közösség számára aktuálisan nem vállalhatók, vagy ha az alkotó életműve – mondjuk minőségi elégtelensége miatt –, a természet rendje szerint, kihullott az idő, a kollektív emlékezet rostáján. És ennek ellenkezőjére is gyakran találunk példát: számos (nagyobb) megbecsülésre érdemes szerző sem életében, sem posztumusz nem kapott semmiféle elismerést szülőföldjén vagy választott pátriájában. Mondhatjuk úgy is: nem vált a lokális kánon részévé.

Érdekes szellemi kalandra csábíthat e kánon formálódását és hullámozását különböző szempontok szerint nyomon követni, de tanulságokkal járhat – az egésztől a részek felé tartva – egy-egy alkotót tekintve is eltöprengni azon, mi lehet az oka, hogy bekerült vagy éppen kívül rekedt rajta. Van-e egyáltalán általános értékmérő annak megítélésében, kit ismer el a közösség, vagy kit milyen formában? Hogy kinek az emlékét őrzi szerkesztett évfordulós kötet, utólagos kitüntetés, netán szobor, intézmény vagy közterület neve? S ami legalább ilyen fontos: ki válik írásai révén helyi érettségi tétellé, irodalmi vetélkedők és szavalóversenyek „hőisévé”, esetleg iskolai tananyagká – azaz a fiatalok által is ismertté, olvasottá?

Ha ilyen vonatkozásban áttekintjük a zalai irodalom néhány veszteségét és oeuvre-ük utóéletét, nem lehetünk maradéktalanul elégedettek. Ennek okai persze távolabb keresendők. Mindenek előtt abban, hogy a nyugati határszél távol esett a hagyományos dunántúli kulturális központoktól és a kísérlet hasonló helyben megteremtésére minden alkalommal fellángolásnak bizonyult: a Bánffy Miklós támogatásával Alsólendván létesített Hoffhalter-nyomda és Kulcsár György működése rövid életű volt (1573-74), Zrínyi magányos oroszlán maradt Csáktornyan, a keszthelyi Helikoni Ünnepek (1817-19) és Festetics György jeles alkotók (mint Rájnics József, Ruszek József, Takáts József, Horváth János, Kulcsár István) letelepítését, valamiképpen idekötését célzó „programja” pedig a gróf halálával egyaránt abbamaradtak. Innentől Zala, egészen a Zalai Írók Egyesületének – mintegy harminc esztendővel ezelőtti – megalakulásával járó intézményesülésig és a Pannon Tükörrel az önálló műhely és folyamatos helyi könyvkiadás létrejöttéig, mintegy 160 évig fehér foltta fakult a magyar irodalom térképén (ebben persze komoly szerepe volt a megyecsonkításoknak is). Voltak neves és kiváló szülöttek, gondoljunk csak a zalaegerszegi Keresztury Dezsőre, vagy a nagykanizsai Fejtő Ferencre és Bertha Bulcsura – ők azonban fiatalon elkerültek innen, és egy-egy ritka látogatástól eltekintve nem is tértek vissza szülőföldjükre, nem alkottak itt, pályájuk ívében így a megyének csak meglehetősen rövid szakasz jut. S hasonló a helyzet az életük bizonyos időszakát itt töltő alkotók (Tüskés Tibor, Csengey Dénes és mások) esetében is. A helyi írók, irodalmárok pedig különböző okokból ritkán kaptak akkora figyelmet, amekkorát esetleg megérdemelték volna.

A szűkebb pátria elismerésében, úgy tűnik, a lokális kötődés első két módján (a megyében vagy az adott településen született, illetve egy életszakaszát itt töltő) túl az országos ismertség és az egyéb (nem szépirodalmi) területeken végzett munkásság is döntő. A megye irodalmi vonatkozású díszpolgárai közül Rózsás János kivételével (ő Nagykanizsán is megkapta ezt a kitüntetést, és noha Budapesten született, voltaképpen visszatért családja zalai gyökereihez) ilyen a már említett Fejtő Ferenc (szintén Nagykanizsa díszpolgára is, pályája a fővárosban és a párizsi emigrációban bontakozott ki), valamint a pacsai születésű, de Budapesten élő és (nyelvészként is) alkotó Kiss Dénes.

Zalaegerszegen (az irodalomtörténettel is foglalkozó kiváló muzeológus, Németh József mellett) Keresztury Dezső az egyetlen irodalmár díszpolgár, bár ő talán inkább tudósként és egykori miniszterként, il-

letve a 60-as évektől haza-hazalátogató, családi prészázát a városnak adományozó elszármazottként kapta 1975-ben a díjat. Vele kapcsolatban (is) fontos azonban kiemelni, hogy noha a megyeszékhelyen szobra áll, nevét tér és művelődési központ viseli, emlékéért külön bizottság és főként nyugdíjas pedagógusokból álló tisztelői kör ápolja és verseiből évente iskolások számára szavalóversenyt rendeznek, s hogy a közelmúltban néhány, inkább irodalomtörténeti érdekességként szolgáló, írásaiból szerkesztett kötet is napvilágot látott, máig nem készült sem összes költeményeit egybefogó kiadvány, sem róla szóló, tudományos igényű monográfia. Emellett az egykor alkotóház céljára átadott, fent említett épület máig zárva áll, és még nem nyert megfelelő funkciót a család egykori belvárosi lakása sem, melynek egy része jelenleg a város tulajdonában van. E feladatok elvégzésére, problémák megoldására a költő születésének jövőre esedékes 110. évfordulójáig hátralevő mintegy másfél év jó alkalmat biztosít. Az már – legalábbis az irodalmi hagyományok helyi megbecsülése szempontjából – szomorúbb tény, hogy Keresztury-n kívül a városhoz kötődő egyetlen alkotó emlékéért sem őrzi, nemhogy szobor, de utcanév, sőt emléktábla sem (az egykori vármegyei alispán, Spissich János kivételével, az ő nevét, mint a Napóleon elleni nemesi felkelés megtagadásának kezdeményezőjét örökíti meg a bíróság épületében levő tábla felirata), s az említett kötetekkel is adós az utókor. Pedig érdemes jelölt lenne bőven: a Zalaegerszegezen született Császár Ferencről (aki Kereszturyhoz hasonlóan, csak száz évvel korábban, az MTA tagja volt), az itt nyugvó Pesthy Pálon és Baráth Ferencen (az ő sírjukat legalább védelem alá helyezte a város) át egészen Lakatos Istvánig, Pécsi Gabrielláig vagy Utassy József. Különösen, mivel mindegyikük legalább olyan jó költő volt, mint Keresztury Dezső, sőt többen közülük – vele ellentétben – poeta natusok, vérbeli lírikusok, nem a költészet tudós művelői. Így bizonyosan meg lehet találni esetükben is a közösségi tiszteletadás megfelelő módját, beemlíteni őket a lokális kánonba. Még ha utóbbi alkotókat tekintve viszonylag rövid idő állt is ehhez rendelkezésre, de talán éppen ezért, a friss(ebb) emlékek miatt lenne jó felgyorsítani ezt a folyamatot. Pécsi Gabriellának ráadásul (Bán Zsuzsával és másokkal együtt) jelentős szerepe volt az egymástól elszigetelt alkotókat egybefogó helyi írókör megalakításában, munkájában is, ezért örömteli, hogy Tolláskodom fellegen és Kvantumos nyelvtörténekek című posztumusz köteteinek 2007-es kiadásával esetében már megtörténtek az első lépések. Utassy József nevét felvette a rédcisi általános iskola könyvtára és a verseit oly sokszor tolmácsoló lenti szavalóköri, de a „Dalba fog az ember...” és az Utassy József emlékkönyv megjelenésén túl, a rédcisi síremlék mellett, úgy érezhetjük: a csillagpályájának végállomását jelentő városnak is vannak, lehetnek még adósságai.

Nagykanizsa, hűen polgári hagyományaihoz, jobban megbecsülte édes és fogadott fiait, a hozzá kötődő írókat, irodalmárokat. Díszpolgárai közt találjuk ugyan Jókai Mórt is, abból az időszakból (1893), mikor divat volt őt ott is ilyen módon megtisztelni, ahova vajmi kevéssé kötődött, de száz esztendővel későbből a már említett Fejtő Ferencet és Rózsás Jánost, valamint Tüskés Tibort (2009) ugyancsak. A Halis István Városi Könyvtár helyi születésű írók emlékéért ápolja, életművét gondozza (Halis István, Orsós Jakab), a tavalyi évben pedig Takács László és tanárkollégája, Pék Pál hagyatékának méltó elhelyezésére alakítottak ki az intézményben emlékhelyet, honlapjukon pedig Bertha Bulcsu és Nagy Gáspár (Kanizsa-vár /vissza/ című, 1999-es kötete egy a városban, nagynénjénél töltött diákkori nyár élményét idézi meg) tiszteletére is virtuális szoba található. Takács László nevét viseli egyébként a 2007-ben indult helyi, főként műkedvelő alkotókból álló irodalmi kör, s ha más nem is, választásuk ráirányítja a figyelmet a költő nagyobb megbecsülést érdemlő terjedelmes életművére. Pék Pál emléktáblájának 2010-es elhelyezése után (Ady Endre utcai egykori lakóházának falán) pedig esetében most már a város tulajdonába került személyes tárgyak megfelelő helyének megtalálásán túl a különböző jellegű, írásait egybegyűjtő emlék-, valamint a kötetben esetleg nem szereplő, illetve az összes verseit tartalmazó gyűjteményes kiadványok összeállítása és kiadása, s természetesen az oeuvre-t áttekintő, feldolgozó tanulmánykönyv elkészítése kell, hogy legyen a következő feladat (utóbbihoz jó kiindulási alapot biztosít Bakonyi István arcképvázlata). Mindezekre halálának közelgő 5. és jövőre születésének 75. évfordulója megfelelő alkalmat teremt.

A zalai városok közül Keszthely ápolja gazdag irodalmi hagyományait. Talán legjelentősebb írója, Nagy Ignác Kastély utcai szülőházát 1954 óta, Szendrey Júliáét pedig 1923-tól tábla jelöli (az egykori Újmajor 1973 óta Szendrey-telep), utóbbiban állandó kiállítás található, az épület előtt a költőnként is elismert „irodalmi özvegy” szobra áll, s ugyancsak köztéri alkotás őrzi a nagy mecénás, Festetics György emlékét is (Lukácsy Lajos budapesti és Farkas Ferenc zalai művész munkája). A Balaton-parti település önkormányzata 1993-ban – Nagykanizsához hasonlóan – szintén helyi születésű költőről, Fejér Györgyről nevezte el könyvtárát. 2008-ban posztumusz díszpolgári címet adományozott a mintegy 5 esztendeig (1984-1989) itt élt Csengey Dénesnek, akinek emlékére a Helikon parkban fát ültettek és Nagykanizsán 1993 óta 2 évente Kárpát-medencei „Vers-, Prózamondó és Énekelt Vers Versenyt” rendeznek. Dicséretes az is, hogy a Helikoni Ünnepek mellett Keszthely felvállalja a Balatoni Íróhét örökségének továbbvitelét, az már talán kevésbé, hogy utóbbi rendezvényre az induló és beérkezettebb budapesti és erdélyi tehetségeken kívül egyetlen városban, sőt megyében élő alkotó sem kapott meghívást, azon bemutatkozási lehetőséget. Nagyobb megbecsülést érdemelne Szeles József és Kara Kocsis Gabriella sajnálatosan lezárult életműve, szükséges lenne kiadatlan írásaik megjelentetése, s az értékes, ráadásul lokálpatrióta helyi szerzők, mindenek előtt Karay Lajos, Lángi Péter, Cséby Géza és a fiatal Somogyi Zoltán munkája is minőségükhöz méltó támogatáshoz juthatna.

Hévíz, noha kiemelkedő alkotót nem adott a magyar irodalomnak, 2010-ben díszpolgári címmel tisztelte meg a fürdőalapító Festetics György gróf emlékét és az itt megfordult írók, költők látogatását is emléktábla őrzi a Télifürdő falán. Hárman közülük – Berzsényi Dániel, Csokonai Vitéz Mihály és Móricz Zsigmond (Riger Tibor, Rátonyi József és Kutas László alkotása) – ráadásul szobrot is kaptak a Tó-fürdő parkjában. A város által kiadott Hévíz című folyóirat rendre helyet biztosít a településhez kapcsolódó szépirodalmi és tudományos írásoknak, a Svájból haza-hazalátogató Major-Zala Lajos költői teljesítményét, kultúraszervező tevékenységét pedig nemcsak végső nyughelyén, a Szentlélek Templomban található, illetve az egykori házán elhelyezett táblák felirata örökíti meg, de az általa alapított Csokonai Társaság tagjai is gondozzák szellemi hagyatékát. Ennek példája a 2011-ben megjelent *Bolygó magyar* című versválogatás, a társaság kiadásában.

Lenti kétségkívül országosan is legismertebb, legjelentősebb szülőtte Sári József Kossuth-díjas zeneszerző mellett az a Péntek Imre, aki, noha sohasem szakadt el zalai gyökereitől, máig semmiféle elismerést nem kapott a várostól. Igaz, nem is szerepelt a Barátok közt című, méltán világhírű sorozatban... Ettől eltekintve azonban a település önkormányzata támogatja és fontosnak tartja a lokális irodalmat (reméljük, ennek eredményeként Molnár Gábor újabb verseskötetének már nem magánkiadásban kell megjelenni), amit az is igazol, hogy az itteni szavalókör Utassy József nevét vette fel, Csordás János emlékének ápolására, életműve feldolgozására pedig 2010-ben külön bizottság alakult.

A többi zalai város közül Pacsa Kiss Dénes költő, Zalaszentgrót Pécsi Györgyi irodalomtörténész, kritikus szülőhelyeként érdemel említést, akiknek talán szintén nincs helyi elismerése. Zalalövő nevét pedig Zsille Gábor 2005-ös, *Gondolj néha Zalalövöre* kötetének címe őrzi (Nagy Gáspár Kanizsa-élményéhez hasonlóan egy itteni látogatása emlékére).

A megye kisebb településeinek irodalmi hagyományai általában kevésbé jelentős alkotókhöz kapcsolódnak. Felsorolásuk helyett ezért ehelyütt inkább néhány fontosabb kötődést tekintünk át. Gyenesdiáson, egykori háza falában pihennek a kiváló költő és műfordító, a vidék szerelmese, Jánosy István hamvai, a szomszédos nagyközség, Vonyarcvashegy Szent-Mihály dombját pedig számos neves látogatója (Jókai, Eötvös Károly, Kisfaludy Sándor) örökítette meg valamelyik művében. Alsópáhok a Hévíz folyóirat főszerkesztője, Szálinger Balázs költő, Petőhenye a szintén József Attila-díjas N. Pál József irodalomtörténész-kritikus zalai otthona, a szintén sokak által felkeresett és megénekelte (Eötvös Károly, Bertha Bulcsu, Simon István) Balatongyörök becehegyi részén levő birtokán töltötte nyarait Takáts Gyula, aki 2003-ban a település díszpolgára lett, a kortárs novella egyik – sajnálatosan kevésbé ismert és megbecsült – mestere, Szabó István pedig Cserszegtomajon született, ahol az ő nevét viseli ma az általános iskola és óvoda. A

dióskáli templom falán található a falu híres szülötte, Virág Benedek emléktáblája, Felsőpáhok szerepel Örkény *Üzenet a palackban* című egypercesében, míg gyermekkorában rövid ideig Kerkabarabáson élt Danilo Kiš író. Az egyébként zalabéri születésű Hules Béla Lickóvadamoson, Béke utcai tanyáján szervezte a kilencvenes évek közepétől 2000-ig a Vadamosi Napok művészeti-bölcseleti rendezvénysorozatát és szerkesztette ennek kapcsán a Vadamosi Füzetek könyvsorozat 16 kötetét, melyek üde színfoltot jelentettek a megye kulturális életében és irodalomtörténetében. A petrikeresztúri művelődési ház falán emléktábla jelzi, hogy közel egy évtizedig (1811-19) a községben élt és alkotott Pálóczy Horváth Ádám (egyébként az ő nevét viseli a zalaegerszegi zeneiskola is), aki a megye egyik legjelentősebb költőjeként emellett a jövőben talán egy szobrot is megérdemelne itt, Utassy József Rédcisen töltötte utolsó éveit, fiával együtt a helyi temetőben nyugszik, s a fent említettekén túl a település önkormányzata utcát is tervez elnevezni róla, Zalabér pedig a már említett Hules Béla mellett a kiváló irodalomtörténész, akadémikus Huszti József-re lehet büszke – a korra jellemző, hogy a keresztény szellemiségű és latinos műveltségű tudós szülőházára öccse kommunista mozgalmi „érdemei” miatt került 1970-ben emléktábla. Az emigrációból hazatérve, utolsó éveit Zalaszabaron töltötte Tunyogi Csapó Gábor író, akinek életműve szintén nincs jelentőségének megfelelően értékelve, 56-os verseinek például régóta benne kellene lenni legalább a zalai köztudatban. S végül: a Fenékpusztához közeli Diás-szigeten található Fekete István emlékszobája és szomszédságában a Matula-kunyhó.

A nagyrészt lezárult életekkel elrebbent, az írás által mégis közösségivé tágitott személyes élmények, örök pillanatok mind-mind szűkebb pátriánkhoz, szeretett megyénkhez, zöldellő szőlősorokkal, erdőkkel megáldott barna dombjainkhoz, görögös derűt sugárzó pannon tengerünkhöz és az ország talán legszorgosabb, legmelegszívűbb népe által lakott szép városainkhoz, takaros falvainkhoz kötődnek. Becsüljük hát meg őket és azokat is, akik megélték és számunkra is átélhetővé tették a szülőföld élményét. Az eddigieknél jobban, igazi érdemük szerint!

Miklósovits László: Bábolnai napló (részlet) 2011 - papírtekercs, tus - 25x600 cm

